

שינויים במצבה האסטרטגי של איראן

אפרים קם

מאז שנת 2003 חל שינוי במצבה האסטרטגי של איראן, עקב כמה התפתחויות שחלו בסביבתה. ההתפתחות החשובה ביותר חלה בעיראק. המלחמה בעיראק יצרה בבת אחת שינוי דרמטי במרחב החשוב ביותר לאיראן. בעיראק הוצב כוח אמריקאי גדול ומאיים, שנשלח אליה כדי להפיל משטר, שנתפס אז בעיני הממשל האמריקאי כעוסק בפיתוח נשק להשמדה המונית וכמעורב בטרור. האיום האמריקאי נתפש כחמור יותר גם בשל העובדה, שבשלהי 2001 הפילה ארצות-הברית משטר מוסלמי נוסף, ממזרח לאיראן – משטר הטליבאן באפגניסטאן. המהלכים הצבאיים בשתי שכנותיה של איראן סגרו עליה מעגל של מדינות הקשורות בארצות-הברית, שבחלק מהן הוצבו כוחות אמריקאים. האיתות האמריקאי כלפי המשטר האיראני היה ברור: אם זה לא יחדל לעסוק בפיתוח נשק להשמדה המונית ובטרור – הוא יהיה נתון לאיום של מהלך צבאי נגדו.

הלחץ על איראן התמקד בעיקר בסוגיית תוכנית הגרעין שלה. מאז קיץ 2002 נחשפו פרטים רבים על תוכנית הגרעין האיראנית, שלא הותירו מקום רב לספק, כי איראן אכן חותרת לפתח נשק גרעיני. כתוצאה מכך, הופעלו לחצים כבדים על איראן, בהובלת ארצות-הברית ובצרוף מדינות אירופה והסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית, לעצור את פעילותה הגרעינית העלולה להוביל לייצור נשק גרעיני. אפילו בעמדת רוסיה – ספקית חשובה של טכנולוגיה גרעינית לאיראן – חל שינוי חשוב. רוסיה הבינה אף היא כנראה שהמשטר האיראני חותר לנשק גרעיני, מתחה ביקורת פומבית על התנהלותו, והסכימה עקרונית להטיל עליו סנקציות. לחצים אלה הובילו להעברת הטיפול בסוגיה למועצת הביטחון, וזו החליטה בדצמבר 2006 להטיל על איראן סנקציות כלכליות, אם לא תיענה לדרישותיה להשעיית פעילותה הגרעינית החשודה.

מאמר זה בוחן את השינויים שחלו במעמדה האסטרטגי של איראן מאז 2003, ואת משמעותם לגבי כובד הלחצים המופעלים עליה.

אפרים קם הוא סגן ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי.

השלכות המצב בעיראק על איראן

ההתפתחויות בעיראק מאז אמצע 2003 נושאות עמן השלכות חשובות על מעמדה האסטרטגי של איראן ועל יכולתה להתמודד עם הלחצים עליה. מלכתחילה היה ברור שכיבוש עיראק יוצר איום אמריקאי חמור כלפי איראן, אך במקביל גם הזדמנויות חדשות עבורה. ככל שחלף הזמן, התברר שהכף נוטה יותר לטובת ההזדמנויות. מבחינת היכולות, האיום האמריקאי בפעולה צבאית נגד איראן לא הוסר. בעיראק, באזור המפרץ ובאפגניסטאן עדיין מצויים כוחות אמריקאים גדולים, היכולים לתקוף מטרות אסטרטגיות באיראן. מצב זה אינו עומד להשתנות בקרוב. הממשל האמריקאי אינו ממחר עדיין להוציא את עיקר כוחותיו מעיראק, וגם כאשר יעשה זאת ברור שישאיר כוחות ניכרים במרחב המפרץ, כדי לסייע בייצוב המשטר בעיראק, וגם כדי לקיים לחץ על איראן. יש להניח שהאיראנים גם מודאגים מכך שארצות-הברית החלה לנקוט לאחרונה צעדים, אמנם מוגבלים, נגד המאחזים האיראנים בעיראק, וחזיקה את כוחה הימי והאווירי במפרץ בנושאת-מטוסים שנייה ובטילי "פטריוט" נגד טילים. צעדים אלה נועדו להגביר את הלחץ על איראן, אך כנראה גם להגביר את הלחץ על הממשלות האירופיות ועל רוסיה לסייע להחמרת הסנקציות על איראן. מעל לכול, האיראנים עדיין מביאים בחשבון שארצות-הברית – בעצמה, או בגיבוי לישראל – תתקוף את אתרי הגרעין שלהם, ואולי גם יעדים אסטרטגיים נוספים.

ואולם האיום האמריקאי איבד משהו מעוצמתו ומדחיפותו. מותר להניח שהאיראנים סבורים – כפי שסבורים רבים אחרים – שארצות-הברית לא תמהר לצאת לפעולה צבאית באיראן, עקב הסתבכותה בעיראק: רקע של כישלון אינו מעודד יציאה למהלך צבאי בעייתי נוסף, מה גם שהפרשה העיראקית רחוקה מסיום ועדיין מקיזה דם ושואבת משאבים אצל ארצות-הברית. גם ברור שהאופציה של מהלך צבאי יבשתי באיראן, אם בכלל נשקלה באופן ממשי בארצות-הברית – ירדה מעל הפרק

בעקבות ההסתבכות בעיראק. יתר על כן, בשלב הנוכחי, העדיפות ניתנת על-ידי כל הממשלות למאמץ המדיני לעצור את חתירתה של איראן לנשק גרעיני. כל עוד סדר עדיפויות זה מתקיים, אין מקום והצדקה לפעולה צבאית נגד איראן. על פעולה צבאית – של ארצות-הברית או ישראל – נגד אתרי הגרעין באיראן תקשה גם העובדה, שאף ממשלה אחרת אינה תומכת בה כיום, וספק אם מצב זה ישתנה בעתיד הקרוב.

המצב בעיראק מטריד את איראן מבחינות נוספות. חוסר היציבות, האלימות והטרור בעיראק עלולים לגלוש גם לאיראן ולהשפיע על היציבות בה. מעל הכול, חששה העיקרי של איראן נוגע לבעיה הכורדית. הכורדים בעיראק זכו באוטונומיה מורחבת, השיגו השפעה ניכרת בגופי השלטון המרכזי – ובראשם מוסד נשיאות המדינה, שניתן לכורדים – ועשויים להגיע למדינה משלהם, עצמאית פחות או יותר, אם המדינה העיראקית תתפורר. התפתחות זו עלולה להשפיע על המיעוט הכורדי באיראן, המונה קרוב לחמישה מיליון איש, ולעודד אותו להעלות דרישות משלו לאוטונומיה במערכת האיראנית. גם מכת הטרור העוברת על עיראק, ובמיוחד התפתחותה למאבק שיעי-סוני אלים וגובר, עלולה לגלוש לתחומיה של איראן.

ואולם על דאגות אלה מאפילות כיום ההזדמנויות שנפתחו בפני איראן כתוצאה מהמלחמה בעיראק. בראש ובראשונה, החלשתה של עיראק בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה, ובעיקר סילוק משטר צדאם חוסין וחיסול עוצמתה הצבאית ב-2003, העלימו את האיום האסטרטגי והצבאי העיראקי, הקונבנציונלי והלא-קונבנציונלי, כלפי איראן למשך שנים רבות. בכך סולק הגורם האזורי היחיד שהיה מסוגל לבלום את שאיפותיה של איראן במפרץ ולאזן את מעמדה האסטרטגי. מעתה נותרה איראן הגורם האזורי העיקרי במרחב המפרץ, כשרק ארצות-הברית יכולה לאזן את חתירתה להגמוניה בו. התפתחות זו יוצרת גם לחץ על מדינות המפרץ, ובראשן סעודיה,

בשלב הנוכחי,
העדיפות
ניתנת על-ידי
כל הממשלות
למאמץ המדיני
לעצור את
חתירתה של
איראן לנשק
גרעיני. כל עוד
סדר עדיפויות
זה מתקיים, אין
מקום והצדקה
לפעולה צבאית
נגד איראן

למרות שאיראן מעוניינת ביציבות בעיראק, כדי לבסס את מעמדם המתחזק של השיעים בה, הסיוע שהיא נותנת למיליציות השיעיות, על רקע התגברות האלימות הבין-עדתית, תורם למעשה לאי-היציבות, לפגיעה בסיכויי ההתפייסות השיעית-סוניית ומכאן לערעור מאמצי ארצות-הברית לייצב את המשטר בעיראק. להגברת ההשפעה האיראנית בעיראק יש משמעות נוספת: איראן בנתה בכך אמצעי ליצור לחץ על הכוחות האמריקאים בעיראק, היכול לסייע גם כגורם הרתעה כלפיהם. משום כך, אם הממשל האמריקאי ישקול מהלכי כוח נגד איראן, יהיה עליו להביא בחשבון שאיראן תגיב בהגברת האלימות והפגיעה בכוחות האמריקאים בעיראק באמצעות המיליציות השיעיות. מבחינה זו, יתכן שהמצב הנוכחי בעיראק נוח לאיראן: אמנם האיום האמריקאי לנקוט מהלך צבאי נגדה עדיין קיים; ואולם ההסתבכות בעיראק מגבילה את יכולת הפעולה של ארצות-הברית כלפי המשטר האיראני, פוגעת במעמדה האזורי, ומעניקה לו מכשיר הרתעה נוסף כלפיה.

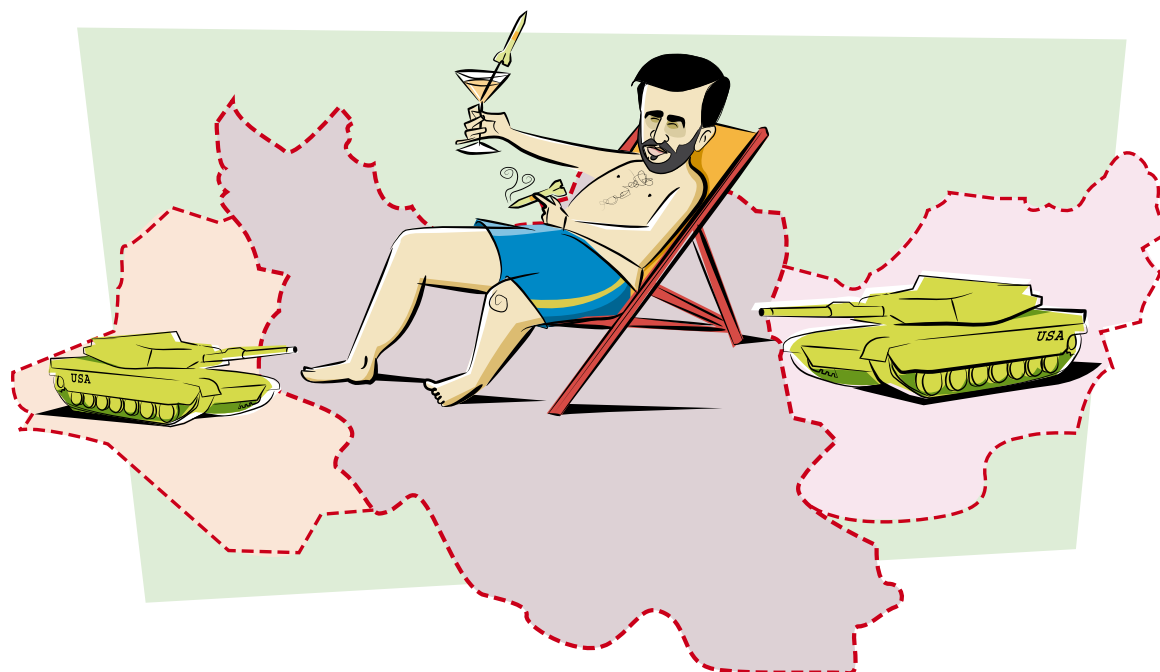
מתוך הכרה בהגברת השפעתה של איראן בעיראק, הממשל האמריקאי בחן כמה פעמים את האפשרות לקיים הידברות עם איראן במגמה לייצב את המצב בעיראק. ניסיונות אלה נכשלו עד כה. גם דוח בייקר-המילטון, המבקש להציע אסטרטגיה אמריקאית חדשה ליציאה מהסבך העיראקי, מקנה חשיבות להידברות עם איראן, כדי להסתייע בה בייצוב המצב בעיראק. מותר להטיל ספק אם גם המלצה זו תקדם את הטיפול במשבר העיראקי, מכמה סיבות: (א) מטרתו הכוללת של המהלך המוצע היא לשקם את מעמדה האזורי והבינלאומי של ארצות-הברית באמצעות ייצוב המצב בעיראק. מטרה זו עומדת בניגוד לאסטרטגיה האזורית של איראן, וקשה לראות מדוע זו תסייע לממשל האמריקאי בכך. (ב) אין כמעט ספק, שאם איראן תסכים להיכנס להידברות משמעותית עם ארצות-הברית בנושא עיראק, התמורה הנדרשת מבחינתה תהיה הפסקת

שבשנות ה-80 בקשו להישען על עיראק – בנוסף לארצות-הברית – מול האיום האיראני.

חשובה לא פחות היא ההזדמנות שנפתחה בפני איראן עם השינוי הדרמטי שחל במעמדם של השיעים בעיראק. איראן חותרת לחיזוק מעמדם והשפעתם של השיעים כדי ליצור מרכז כובד שיעי איראני-עיראקי ומעין עומק אסטרטגי לעצמה, שיוכל לסייע לה בקידום אינטרסיה. משום כך איראן עודדה את מנהיגי השיעים להשתלב בתהליך הפוליטי שהובל על-ידי ארצות-הברית, שנתפס גם בעיניה כדרך הבטוחה והטובה ביותר להפוך את השיעים לגורם החשוב והמשפיע ביותר במערכת העיראקית.

כך יצרה איראן השפעה ניכרת בקרב חלק ממנהיגי הגוש האיסלאמי השיעי ("הברית העיראקית המאוחדת") שניצח בשתי מערכות הבחירות לפרלמנט שנערכו בעיראק ב-2005. הגוש כולל את הגורמים השיעים העיקריים המקורבים לאיראן – "המועצה העליונה למען מהפכה איסלאמית בעיראק", שרוב מנהיגיה שהו בעבר בגלות באיראן, ומפלגת "אל-דעווה". בעל הברית המקורב ביותר לאיראן הוא מנהיג המועצה, עבד אל-עזיז אל-חכים, התומך בחקיקה שתסייע לכינון פדרציה של המחוזות השיעים בדרום עיראק, שלמעשה תיצור מחוז שיעי גדול ואוטונומי-יחסית. איראן תומכת ברעיון זה, משום שמחוז שיעי גדול בעיראק יוכל לחזק את קשריו הכלכליים והפוליטיים עם איראן.

במקביל לבניית הקשרים עם ההנהגה הפוליטית השיעית, יצרה איראן קשר עם מיליציות שיעיות, בעיקר באמצעות מתן סיוע כספי וצבאי, ותוך הפעלת מאות אנשי "משמרות המהפכה" ואנשי מודיעין איראנים שהגיעו לעיראק. המיליציה החשובה המקורבת ביותר לאיראן היא "ארגון אל-בדר", שהוקם ואומן באיראן על-ידי "משמרות המהפכה", ועבר לעיראק לאחר נפילת משטר צדאם. איראן גם מנסה לבנות קשרים עם "צבא המהדי" בראשות המנהיג השיעי הצעיר והכריזמטי מוקתדא אל-צדר.

הלחץ הבינלאומי בסוגית הגרעין האיראני – בניגוד גמור למדיניותו הבסיסית של הממשל האמריקאי. (ג) הבעיה העיקרית שביסוד המצב הסבוך בעיראק היא הבעיה הפנימית – הניגודים והאלימות בין העדות. ההשפעה החיצונית על ההתפתחויות בעיראק, בעיקר מעורבותן של איראן וסוריה, היא גורם משני בחשיבותו. לפיכך, גם אם אפשר היה לרתום את איראן (וסוריה) לסייע לייצוב המצב בעיראק – במחיר ויתורים

על מרכיבים עיקריים של מדיניות ארצות-הברית באזור – לא יהיה בכך כדי לפתור את הבעיה הפנימית העיקרית בעיראק. מסיבות אלה, כנראה, דחה הממשל את ההמלצה.

ההקשר האזורי: שיעים לעומת סונים

בתקופה האחרונה מצטיירת תמונה של התעוררות שיעית במרחב המזרח התיכון בהובלתה של איראן, ושל היווצרות ציר שיעי – המוביל מאיראן, דרך עיראק ועד ללבנון, תוך ברית עם סוריה והארגונים הפלסטינים האסלאמים – הקורא תגר על המחנה הסוני המתון. מרכיביה של תמונה זו הם ההחמרה הצפויה של האיום הגרעיני האיראני; הופעתם של השיעים כגורם הדומיננטי בעיראק; הגברת השפעתה של איראן בעיראק והחמרת העימות השיעי-סוני האלים שם; והדימוי של חיזוק מעמדו של חזבאללה בעקבות המערכה בלבנון ומאמציו להפוך לגורם הדומיננטי בממשל הלבנוני. על מרכיבים אלה נוספו חולשתו המתמשכת של העולם הערבי, המתקשה מזה שנים לבנות יכולת פעולה משותפת, והדימוי של

חולשת מעמדה של ארצות-הברית בזירה האזורית והעולמית. התפתחויות אלה גם תרמו לרושם שאיראן מצויה בנתיב של חיזוק מעמדה האזורי.

להתפתחויות בלבנון יש חשיבות בעיניה של איראן. הן נתפסות בעיני איראן כהשתקפות של המאבק בין המוסלמים לבין הנוצרים והמערב, ושל המאבק בתוך המחנה המוסלמי בין הסונים לשיעים המתעוררים. ארגון חזבאללה, שהוקם ב-1982 על-ידי האיראנים, נתפס בראייתם כדוגמה המוצלחת ביותר של יצוא המהפכה האיסלאמית, וכגורם התורם להתעוררותם של השיעים בדרישה לזכות במעמד הראוי להם. גורמים שונים סייעו להרחבת חופש הפעולה של איראן בלבנון בשנים האחרונות: יציאת צה"ל מדרום לבנון, פינוי הכוחות הסורים מלבנון וחולשתו של משטר בשאר אסד, והמשך חולשתו של הממשל הלבנוני. התעצמותו הצבאית של חזבאללה, ובעיקר בניית מערך הרקטות ארוכות הטווח והקמת מערכת הביצורים שלו בדרום לבנון, נתפסות בעיני איראן כחלק מחיזוק יכולת ההרתעה שלה כלפי ישראל, במיוחד למקרה שזו האחרונה תנסה לפגוע באתרי הגרעין באיראן. העובדה שחזבאללה נתפס

שם, ולשקם את יכולותיו הצבאיות, בין השאר בעזרת איראן. חזבאללה השתמש במערך הרקטות שלו מול ישראל מוקדם מדי, ובכך יאפשר לישראל להתארגן מולו למקרה של עימות איראני-ישראלי בסוגיה הגרעינית ולצמצם את כושר ההרתעה של איראן. הצלחתה של ישראל לפגוע קשה במערך הרקטות ארוכות הטווח שסופקו לחזבאללה על-ידי איראן, ויכולותיו של חיל האוויר הישראלי, צריכות לעורר את דאגתה למקרה של עימות עתידי עם ישראל. גם הקשר בין איראן לחמאס אינו מובטח לאורך ימים.

בתמונת התחזקותה של איראן יש צד שלילי נוסף לגביה. יש כיום חזית רחבה למדי – גם אם אינה מאורגנת ומגובשת – המבקשת לבלום את איראן. הגברת השפעתה בעיראק והמערכה בלבנון, כשברקע מצויה האפשרות שאיראן תשיג נשק גרעיני בעתיד הלא רחוק, מעוררת את דאגתו של עיקר העולם הערבי המתון מפני איראן וההתפרצות השיעית. בעבר התמקד חשש זה בניסיונה של איראן לייצא את המהפכה האיסלאמית למדינות מוסלמיות נוספות; כיום החשש הוא מפני האפשרות של חתרנות איראנית-שיעית במדינות המתונות, והפעלת לחץ עליהן להתיישר לפי הקו האיראני. חשש זה טרם הביא להתארגנות ערבית ממשית נגד איראן, ולא ברור אם יביא לכך. אולם מצב זה אינו נוח לאיראן ומעורר את דאגתה. הוא גם פוגע בדימויה, מכביד על תמרוניה בסוגיה הגרעינית בזירה הבינלאומית, ותורם להתארגנות הבינלאומית נגדה.

איראן תחת לחץ בסוגיית הגרעין

הסוגיה העיקרית המעסיקה כיום את מדינות החוץ של איראן היא הלחץ המופעל עליה לעצור את חתירתה לנשק גרעיני. מצבה של איראן בסוגיה זו כיום פחות נוח מכפי שהיה עד 2003. איראן הופתעה בעניין זה משתי התפתחויות: מהשינוי בעמדת הממשלות האירופיות, בעקבות הגילויים על תוכנית הגרעין האיראנית מאז 2002, שהביאו

כצד שזכה – או לפחות עמד בכבוד ולא הפסיד – בעימות עם ישראל מוצגת על-ידי איראן גם כניצחון שלה, וכצעד נוסף בהחלשת ישראל והמערב.

לפעילותה של איראן בעיראק ובלבנון צריך להוסיף את מעורבותה הגוברת בשתי זירות נוספות. מאז

תחילת האינתיפאדה גברה מעורבותה של איראן בזירה הפלסטינית – בקשרים פוליטיים, בסיוע צבאי וכספי לארגונים הפלסטינים ובמעורבות בעידוד פיגועי טרור במישרין ובאמצעות חזבאללה. עלייתו של החמאס לשלטון, בידודו החלקי בזירה הבינלאומית והערבית והזדקקותו לסיוע כספי דחוף סיפקו לאיראן הזדמנות לחזק את קשריה

עם ממשלת החמאס ולהגביר את השפעתה עליה. בעבר השתדל החמאס להגביל את קשריו עם איראן לקבלת סיוע כספי, כדי לשמור על עצמאותו כלפיה. אולם בנסיבות הנוכחיות ראה ראש הממשלה הפלסטיני, אסמאעיל הניה, לנכון להכריז, בביקורו בטהראן, כי איראן היא העורף האסטרטגי של הפלסטינים.

איראן מנצלת גם את חוסר היציבות באפגניסטאן כדי להרחיב את השפעתה בה. עד לפעולה האמריקאית באפגניסטאן, הייתה הפעילות האיראנית במדינה זו מוגבלת, עקב יחסי העוינות בין איראן למשטר הטליבאן. סילוק המשטר בשלהי 2001 פתח בפני איראן הזדמנות להרחיב את השפעתה במערב אפגניסטאן, באמצעות חלוקת כספים, השקעות בתשתית ופעילות אנשי "משמרות המהפכה".

אלא שמאזנה האזורי של איראן אינו חד-משמעי, ותמונתו הסופית אינה ברורה. משמעות המערכה בלבנון תהיה תלויה במידה רבה במידת הצלחתו של חזבאללה לקדם את מעמדו במערכת הפוליטית

להתקרבותן לעמדה האמריקאית, כשבכך הקשו על האיראנים לתמרן ביניהן כבעבר; ומהעברת הטיפול בסוגיה למועצת הביטחון, ומהחלטתה של זו להטיל עליהם סנקציות, בהסכמת רוסיה וסין.

סביר להניח שהסנקציות שהוטלו על-ידי מועצת הביטחון על איראן בסוף דצמבר 2006 לא יניעו אותה לעצור את תוכנית הגרעין שלה. הסנקציות מתייחסות למניעת אספקה לאיראן של חומרים, ציוד וטכנולוגיה העשויים לתרום לפיתוח נשק גרעיני. אולם הן חלקיות, מותרות סדקים המאפשרים לעקוף לפחות את חלקן, ואינן מקשות על איראן יתר על המידה בתחום הגרעיני או הכלכלי. מנהיגי איראן הזדרזו להודיע שהסנקציות לא ימנעו בעדם מלהמשיך בקידום תוכנית הגרעין, ואיימו כי ינקטו צעדים שונים בתגובה להטלת הסנקציות, ובכלל זה יבחנו מחדש את שיתוף הפעולה עם הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית ואת יחסם לאמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני. הרחק לכת בעניין זה ראש המועצה לביטחון לאומי של איראן והנושא-הנחותן מטעמה בסוגיה הגרעינית, עלי לריג'אני, שאמר – בהתבטאות יחידה מסוגה, המאותתת לראשונה על חתירה אפשרית לנשק גרעיני – כי איראן מחויבת להשתמש בטכנולוגיה גרעינית לצרכי שלום, אולם המצב עלול להשתנות אם היא תהיה נתונה לאיומים. כדי להדגיש שלא תירתע מקידום תוכנית הגרעין שלה, הבהירה איראן בחודשים האחרונים, כי במארכ 2007 היא מתכוונת להשלים הרכבת 3,000 צנטריפוגות במתקן להעשרת אורניום בנתאנו.

אף על פי כן, יש בהטלת הסנקציות גם היבטים חיוביים. עצם הטלתן, בהסכמת רוסיה וסין, מהווה עליית מדרגה, שלפני שנה קשה היה לטפס עליה. היא משקפת מגמה של שינוי בעמדותיהן של רוסיה וסין, הנובעת כנראה מהבנתן שאיראן אכן חותרת לנשק גרעיני. החלטת דצמבר 2006 פותחת במפורש פתח להטלת סנקציות נוספות על-ידי המועצה, אם איראן לא תיענה לדרישותיה. החלטת מועצת הביטחון תרמה לוויכוח פנימי באיראן לגבי

ההתנהלות האיראנית, שבמסגרתו נמתחה ביקורת על הנשיא אחמדי-נג'אד על שסגנונו הבוטה – גם בעניין חיסול מדינת ישראל והכחשת השואה – תרם להטלת הסנקציות. ולבסוף, בתהליך יצירת הלחץ על איראן בשנים האחרונות יש התפתחות ודינמיקה, העשויות להביא להכבדה נוספת שלו בעתיד, ומותר להניח שהוא כבר מעורר חששות באיראן, ואולי יוביל לשינוי הטקטיקה שלה.

בכל אלה אין עדיין סיבה לאופטימיות רבה. גם אם מועצת הביטחון תכביד את הסנקציות על איראן, קשה להניח שהן יהיו מספיק מאייבות כדי שיביאו לשינוי ממשי בעמדתה. אפשר לעקוף ולהפר סנקציות, וארצות-הברית תתקשה למצוא דרכים לפצות את המדינות שישקלו להשתתף בהטלתן בשל הנזקים הכלכליים הכבדים שייגרמו להן. איראן חיה מזה שנים רבות תחת נטל של סנקציות אמריקאיות חד-צדדיות, שלא שינו את עמדתה. היא יכולה להניח שיהיה גבול לחומרת הסנקציות שיוטלו עליה, עקב השפעתה על שוק הנפט, ורתיעתן של מדינות שונות מלפגוע ביחסים הכלכליים עמה. גם הביקורת הפנימית על התנהלותו של אחמדי-נג'אד נוגעת לטקטיקה, ולא לאסטרטגיה של החתירה לנשק גרעיני, שבינתיים לא ידוע על עוררין ממשיים עליה באיראן.

איראן גם יכולה להעריך שפעולה צבאית נגד מתקני הגרעין שלה אינה קרובה: שר ההגנה האמריקאי החדש, רוברט גייטס, הבהיר כמה פעמים, כי פעולה צבאית נגד איראן עשויה להישקל כמהלך אחרון בלבד, וכי לארצות-הברית אין בשלב זה תוכנית לפעולה צבאית מיידיית באיראן. בשורה התחתונה, טרם נוצרו התנאים המספיקים לעצירת חתירתה של איראן לנשק גרעיני, לא בדרך המדינית ולא בדרך הצבאית.

הזירה הפנימית באיראן

ההתפתחויות בסביבתה האסטרטגית של איראן מאז 2003 אירעו במקביל להתפתחויות חשובות בזירה

**גם אם מועצת
הביטחון תכביד
את הסנקציות
על איראן, קשה
להניח שהן יהיו
מספיק מאייבות
כדי שיביאו
לשינוי ממשי
בעמדתה**

הביקורת הפנימית שהתעוררה באיראן על הטקטיקה שהובילה לסנקציות אינה משמעותית מספיק, ובכל מקרה היא אינה מתייחסת לעצם הכוונה להגיע לנשק גרעיני

הפנימית באיראן. המגמה העיקרית של התפתחויות אלה היא התחזקותו של האגף הרדיקלי של המשטר. זו באה לידי ביטוי באובדן שלושת מאחזי הכוח שהיו בידי הגורמים הרפורמיסטים המתונים מאז 1997: מוסד הנשיאות, שאבד עם בחירתו של אחמדי-נג'אד האולטרה-רדיקלי במקומו של חאתמי המתון; אובדן הרוב בפרלמנט; ואובדן הרוב במועצות כפריות ועירוניות. התחזקות הרדיקלים באיראן, ובכלל זה התנהלותו הבוטה של אחמדי-נג'אד, תרמו לחיזוק הדימוי המאיים של איראן – הן בעיני ישראל והן בעיני מדינות נוספות.

ואולם מסוף 2006–תחילת 2007 החלו להופיע באיראן סימנים, העשויים להעיד על תחילה של שינוי אפשרי של מגמה זו. תומכי הנשיא אחמדי-נג'אד ספגו מכה בבחירות ל"מועצת החכמים", האחראית לפיקוח על המנהיג הרוחני והמוסמכת אף להדיחו, והרפורמיסטים זכו להישגים בבחירות המוניציפליות שנערכו בדצמבר 2006. על אחמדי-נג'אד נמתחה ביקורת נרחבת על שהתנהלותו הביאה להטלת הסנקציות על איראן על-ידי מועצת הביטחון. ביקורת זו נשמעה לא רק מחוגי הרפורמיסטים, אלא גם מתוך הגורמים הפרגמטיים בממסד הרדיקלי, ויש גם סימנים להסתייגותו של המנהיג הרוחני חאמנהאי ממדיניות הנשיא. ביקורת זו נקשרה לדיון ציבורי שנפתח באיראן בשאלת הטקטיקה שיש לנקוט בסוגיה הגרעינית, אם כי דיון זה לא התרחב עד כה לעיסוק בעצם תוכנית הגרעין של איראן, שאינה שנויה עדיין במחלוקת פומבית.

מוקדם עדיין לקבוע אם סימנים אלה יכולים להצביע על תחילתה של תמורה ממשית בהיערכות הפנימית באיראן ועל חיזוק כוחם של הרפורמיסטים. ההצלחה היחסית של הרפורמיסטים עדיין אינה משמעותית מספיק, ובשלב זה אין בה כדי לזעזע את שליטת הרדיקלים בממסד. הצלחתם בסוף שנות ה-90 הייתה מרשימה הרבה יותר, ואף על פי כן עלה בידי הרדיקלים להחזיר לאחר את הישגיהם. גל התסיסה ומהומות הסטודנטים שעבר על איראן

ביוני-יולי 2003 לא חזר על עצמו. הביקורת על אחמדי-נג'אד חשובה, ואם תתרחב, יתכן שתוביל לערעור מעמדו ו/או לבחינה מחדש של הטקטיקה האיראנית בסוגיית הגרעין. אולם כדי שהתפתחויות כאלה יקרו תידרש התארגנות, נחישות והפגנת מנהיגות מצד הגורמים המתונים באיראן.

סיכום

מצבה האסטרטגי של איראן כיום מצוי במגמת שיפור. הגורם החשוב מבחינתה הוא המצב בעיראק. אמנם האיום הצבאי האמריקאי כלפיה עדיין קיים. אולם היעלמותה של עיראק כגורם צבאי והסתבכותה של ארצות-הברית בביצה העיראקית משחקות לידיה של איראן. אין גורם אזורי היכול לאזן את איראן במרחב המפרץ, ונפתחו בפניה הזדמנויות חדשות, שהיא ממהרת לנצל אותן: להרחיב את השפעתה בעיראק; לנסות לבנות ציר שיעי, המוביל מאיראן, דרך עיראק, ללבנון, כשהוא עובר דרך סוריה, בעלת בריתה של איראן; להגביר את השפעתה במערכת הפלסטינית, בעקבות עליית החמאס לשלטון והזדקקותו לסיוע חיצוני; ולחזק את נוכחותה במערב אפגניסטאן, בעקבות הפלת משטר הטליבאן. המצב הנוכחי בעיראק נוח יחסית לאיראנים, ומעניק להם יכולת לחץ והרתעה כלפי ארצות-הברית, והוא משתקף גם בהכרתם של גורמים בארצות-הברית בצורך בהידברות עם איראן על ייצוב המצב בעיראק. גם הרושם שמעמדה האזורי של ארצות-הברית מצוי בירידה מסייע לאיראן לנוע לתוך החלל שנוצר.

הסוגיה המעיקה על איראן היא הלחץ הגובר עליה להשעות את פעילותה הגרעינית החשודה, שהתמקד בהחלטת מועצת הביטחון להטיל עליה סנקציות. בראייתה של איראן, כנראה, לחץ זה אינו נוח, אך בינתיים הוא נסבל. הסנקציות שהוטלו עליה אינן מכאיבות יחסית – גם אם הן עשויות להחמיר במידה מסוימת בעתיד – והאיום בפעולה צבאית נגדה אינו מיידי. הביקורת הפנימית שהתעוררה באיראן על הטקטיקה שהובילה לסנקציות –

במקביל לסימנים להתעוררות המחנה הרפורמי באיראן – אינה משמעותית מספיק, ובכל מקרה היא אינה מתייחסת לעצם הכוונה להגיע לנשק גרעיני. במצב זה איראן מפגינה נחישות להמשיך בפיתוח הגרעיני, ואף להאיץ אותו בתקופה הקרובה.

צריך להניח שהשינוי במצבה האסטרטגי של איראן יהיה נתון להתפתחויות נוספות בעתיד. הגורם העיקרי העשוי להשפיע עליו בטווח הקרוב הוא המצב בעיראק. אם ארצות-הברית תוציא את עיקר כוחותיה מעיראק מבלי שתצליח לייצבה, עלולות להיפתח בה הזדמנויות נוספות בפני איראן. אם עיראק תתפצל, עלולה הישות השיעית בה להפוך לבעלת ברית של איראן, לפחות בתקופה הראשונה. בתקופה מאוחרת יותר, ככל שהשיעים בעיראק יזדקקו פחות לאיראן, עשויים להתפתח ניגודים ביניהם. בסופו של דבר, חלק ניכר מהשיעים בעיראק אינו רוצה בהשפעה איראנית עליהם.

כמה התפתחויות אפשריות נוספות עשויות להשפיע על מצבה של איראן:

- הגברת משמעותית של הלחץ המדיני והכלכלי על איראן בסוגיה הגרעינית עשויה להחליש את עמדתה ולהניע אותה לשקול מחדש את הטקטיקה שלה בנושא. ארצות-הברית יוזמת עתה מהלכים להגביר את הלחץ על איראן, הן בשטח והן בתחום המדיני-כלכלי, אך אם לא תזכה לשיתוף פעולה ממשי בהם מצד מדינות אחרות ספק אם ישפיעו על המדיניות האיראנית.

- פעולה צבאית מוצלחת נגד אתרי הגרעין באיראן יכולה להחליש אותה ולהשהות את חתירתה לנשק גרעיני. בינתיים טרם נוצרו כנראה התנאים המדיניים לפעולה כזו.

- עימות צבאי נוסף בין ישראל לחזבאללה, אם יקרה, עשוי להשפיע גם על מעמד איראן. אם

חזבאללה ייתפס כצד המוכה בעימות, עשוי הדבר לפגוע במעמד איראן בלבנון ובדימוי התנופה שממנו היא נהנית – ולהפך.

- התארגנות של המחנה הערבי המתון, בגיבוי אמריקאי-מערבי, תוכל לנסות לבלום את התנופה האיראנית-שיעית, בעיקר בעיראק ובלבנון.

- מצב מגזר הנפט עשוי להשפיע על התנהלותה של איראן, בשל תלותה של הכלכלה האיראנית בו. פגיעה ביצוא הנפט מאיראן, או ביבוא הנפט המזוקק אליה, וכן שינויים משמעותיים במחירי הנפט, עשויים להשפיע על חופש הפעולה של איראן.

אולם ההתפתחות העלולה להשפיע יותר מכל על מעמדה האסטרטגי של איראן תהיה השגת נשק גרעיני על ידה. אם הדבר יקרה, תחזק איראן את מעמדה כעמוד התווך של המחנה הרדיקלי, תקדם את כוחו של הציר השיעי, תיצור איום על המדינות הערביות המתונות שבקרבתה, ותפעיל עליהן לחץ להקצין את יחסן לישראל ולצמצם את הישענותן על ארצות-הברית.

האם ישראל יכולה לסייע לבלימת השיפור במעמדה של איראן? ישראל אינה יכולה להשפיע על הנעשה בעיראק. ולמרות שותפות האינטרסים בינה לבין המחנה הערבי המתון, ספק אם זה יסכים לשתף פעולה עם ישראל מול איראן. אולם בתנאים אפשריים בעתיד, עשויה ישראל לנקוט צעדים שיוכלו להשפיע לבלימת השפעתה של איראן. להלכה, צעדים כאלה יכולים להיות הנחתת מכה על חזבאללה, אם תידרש; הגעה להסכם שלום עם סוריה; החלשת החמאס; ומעל לכול – נקיטת מהלך צבאי נגד אתרי הגרעין באיראן. מטבע הדברים, אלה סוגיות כבדות משקל, העומדות גם בפני עצמן, ולכן הן ראויות לדיון רחב יותר.

